

*Миона Гајић**

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

О ПОЛОЖАЈУ ДЕЦЕ РОМСКЕ НАЦИОНАЛНОСТИ У СИСТЕМУ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ У СРБИЈИ

Сажетак

Циљ рада је анализа истраживања која се баве утицајем етничких и расних предрасуда и дискриминације на психосоцијални развој деце, припадника маргинализованих група, и давање на доказима заснованих препорука које указују на неопходност промена, ради унапређивања њиховог положаја. Рад се заснива на анализи постојеће научне литературе, а метод рада који се користи је анализа садржаја докумената. Како бисмо остварили наведени циљ неопходно је пре свега дефинисати основне појмове попут етничке групе, расе, предрасуда и дискриминације. Након тога, даћемо кратак приказ извора предрасуда, као и функција стереотипа и предрасуда. Посебну пажњу посветићемо утицају расних и етничких предрасуда на психосоцијални развој деце, припадника ромске националне мањине са анализом њиховог положаја у систему социјалне заштите у Републици Србији. У закључку ћемо указати на неопходност промена система социјалне заштите, унапређења законодавног оквира и усвајање нових вештина, метода рада запослених као и неопходност оснаживања корисника и укључивања у нове програме рада, намењене деци и породицама из маргинализованих друштвених група.

Кључне речи: раса, етничка група, дискриминација, предрасуде, маргинализоване групе

* Имејл-адреса: miona.gajic@fpn.bg.ac.rs.

УВОД

У свим друштвима постоје разлике између групе која је доминантна и оне која се по одређеним карактеристикама разликује од ње. Те карактеристике опредељују такве групе као мањинске и неретко маргинализоване. Доминантне групе су оне које су у супериорном положају на основу позиције у економском и политичком систему (Perić, 2017a). Баркер (Barker 2003, citirano u: Zastrow and Kirst-Ashman 2007, 196a) дефинише мањину као „групу или члана групе људи који се разликују на основу расног, верског, етничког или политичког идентитета који је мање моћан од идентитета већинске групе”.

Многа истраживања о припадницима ромске националне мањине као мањинске маргинализоване групе, указују на још увек изражену дискриминацију у многим сферама њиховог живота. Устаљено мишљење је да се дискриминација доводи у везу са предрасудама, односно да су њени корени повезани са одређеним ставовима и мишљењима која припадници већинске етничке групе имају према Ромима. Историјски гледано ова национална мањина трпела је вишеструке облике дискриминације почевши од масовног страдања у Другом светском рату (Pisari 2014), кршења права, угњетавања и предрасуда након распада Југославије (Jakšić 2015), а данас се може рећи да у нашој земљи, упркос многим напорима, и даље преовладавају дискриминација и погрешна перцепција припадника ромске националне мањине. Роми се у свакодневном животу суочавају са дискриминацијом приликом запошљавања, приступа услугама у свим системима, разговора са суседима и обављања рутинских послова. Истраживање Европске групе за мањинска права (2020), а које се тиче феномена дискриминације Рома и Ромкиња, указује на различите ситуације у којима су припадници ромске националне мањине због боје коже или етничког порекла били омаловажавани, вређани и у којима је према њима исказивана агресија као и говор мржње (Bašić 2021a). Нормализација дискриминаторног понашања према Ромима, као и смањена тенденција пријављивања због неповерења у институционалне капацитете од стране самих Рома (осим када због присуства насиља реагују Центар за социјални рад или полиција) представља забрињавајућу праксу. Поред тога што се дискриминација испољава у

различитим формама и облицима, карактеристично у њеном обрасцу је да се ромска деца са њом суочавају ураном узрасту, највише током школовања и контаката са вршњачком групом (Bašić 2021b). Као што је већ поменуто, дискриминаторно понашање засновано је на предрасудама и стереотипима те је стога важно разумети природу ових феномена, њихове изворе и функције као и утицај на рани развој деце.

На човеков онтогенетски развој делују три фактора, биолошки, односно наслеђе, средина, нарочито социјална као и специфични друштвени и културни оквир у коме се развој одвија и активност појединца. Ови фактори представљају основне и универзалне чиниоце који утичу на развој појединца као и његове индивидуалне карактеристике (Brković 2011). Средински услови могу допринети успоравању развоја особе и додатно изазвати негативне последице на психосоцијални развој, о чему ћемо говорити у овом раду.

Промене у социјалној средини су неминовне, поготово у модерно доба када су постале све интензивније, било да се ради о променама у друштвеној структури, економији, политици или међуљудским односима. Сви ови примери утицајем на појединце могу произвести да се они осећају немоћно, потлачено или маргинализовано. Тешко је борити се за своја права, заступати своје интересе када је могућност да те неко саслуша врло упитна. Осећања немоћи, потлачености и стигматизације, потешкоће су са којима се свакодневно суочавају мањске групе у већини друштава (Teater 2010a).

ДЕФИНИСАЊЕ ОСНОВНИХ ПОЈМОВА

Етничка група је она група људи коју повезује јак осећај заједништва, уверење да њени припадници чине посебну групу као и осећај за заједнички идентитет. Баркер (*Barker*) (Zastrow and Kirst-Ashman 2007b) дефинише етничку групу као посебну групу људи који деле заједнички језик, обичаје, историју, културу, расу, религију или порекло. Углавном свака етничка група има јак осећај за етноцентризам као оријентацију или сет уверења која држе једну културу, етничку, расну групу или нацију супериорнијом од других. Важно је да поменемо етнички идентитет као веома значајан у процесу развоја идентитета појединца и један од најчешће

употребљиваних облика колективног идентитета (Perić 2017b). Етноцентризам као феномен води у предрасуде према другим културама, сматра да се оне морају асимилирати и често је праћен уверењима о економској и политичкој надмоћи доминантне групе (Perić 2017c).

Из етничитета могу се развити различити негативни облици понашања који се најчешће везују за дискриминацију па чак и насиље према мањинским маргинализованим групама. У историјском контексту етноцентризам довео је до огромних губитака попут масовних погубљења Јевреја, људи са инвалидитетом, сметњама у развоју, протеривање Индијанаца и сл. Када говоримо о нашој земљи можемо констатовати да су нпр. Роми као мањина често били суочавани са етноцентризмом што је негативно утицало на њихов положај у друштву и искљученост из свих облика удруживања.

Још један од феномена који је уско повезан са мањинским групама јесте расизам. Раса представља идентификацију на основу истих физичких карактеристика, али припадници једне расе не морају делити осећај заједништва или идентитета који би их сврстао у одређену етничку групу (Barker 2003, citirano u: Zastrow and Kirst-Ashman 2007, 2007c). Булхан (Bulhan 1985, citirano u: Carter 2007a, 21) је расизам дефинисао као „облик угњетавања који се заснива на расним категоријама и системима доминације који одређују једну групу као супериорну, а другу као инфериорну”.

Као људи склони смо генерализацијама, како бисмо се осећали сигурније и поступали јасније. Међутим, исте те генерализације могу да доведу до исхитрених закључака који нису поткрепљени доказима када етикетирамо људе описујући их на одређени начин. Слично томе, стереотипи су неке претпоставке које се заснивају на неутемељеним претпоставкама о појединцима или групама. Као људи склони смо да формирамо стереотипе на основу карактеристика за које претпостављамо да су својствене одређеним групама или културама (UNICEF 2019a). Расни и етнички стереотипи укључују приписивање фиксних и обично нетачних или неповољних концепција одређеној расној или етничкој групи. Опасност лежи у томе да ако људи верују у стереотипе, они такође могу претпостављати да друге способности и капацитети (попут интелигенције, морала и радне

продуктивности) зависе од расне припадности (Zastrow and Kirst-Ashman 2007d).

Сви ови стереотипи могу довести до формирања предрасуда и различитих облика дискриминације, и самим тим спречавања одређених група у изражавању својих потенцијала (UNICEF 2019b).

„Предрасуде се могу дефинисати као специфичне врсте ставова кроз које се изражава релативно трајни субјективан (позитиван или негативан) однос према одређеним објектима (групама, народима, појединцима, институцијама) односно, као судови који нису засновани на чињеничним и логичким аргументима, отпорни су на промене и укључују јак емотивни однос” (Vranješević, Trikić i Rosandić 2006a, 29).

Уколико особа која има одређене предрасуде ускрати другима приступ, прилике или средства у односу на било шта, сусрећемо се са дискриминацијом (UNICEF 2019c).

„Дискриминација или дискриминаторско поступање означавају свако неоправдано прављење разлике или неједнако поступање, односно пропуштање (искључивање, ограничавање или давање првенства), у односу на лица или групе као и на чланове њихових породица, или њима блиска лица, на отворен или прикривен начин, а који се заснива на раси, боји коже, прецима, држављанству, националној припадности или етничком пореклу, језику, верским или политичким убеђењима, полу, роду...” (Zakon o zabrani diskriminacije 2021, čl. 2).

Сви поменути феномени дуго су присутни у људској историји, а разлике у религијским уверењима, језику, традицији, припадности нацији све чешће се користе као оправдање за дискриминацију, угњетавање и доминацију једне групе у односу на другу (UNICEF 2019).

ИЗВОРИ ПРЕДРАСУДА И ДИСКРИМИНАЦИЈЕ

Ниједна појединачна теорија не даје потпуну слику зашто се дешава етничка и расна дискриминација. Како се социјални радници у свом раду ослањају на разне теорије требали би да буду сензибилисани у односу на природу и изворе дискриминације. Када говоримо о изворима дискриминације можемо констатовати да они долазе из

унутрашњости особе али и утицајем спољних фактора. Изворе дискриминације можемо поделити у неколико група, а то су: пројекција, као психолошки механизам одбране, фрустрација и агресија као још један начин задовољења потреба кроз дискриминацију, сузбијање инфериорности и несигурности као још једна психолошка потреба задовољена кроз негативно понашање према мањинским групама, ауторитаризам као особина личности са карактеристикама ригидности и нефлексибилности, историјски контекст, конкуренција и експлоатација, обрасци социјализације и веровање у једну једину истинску религију (Zastrow and Kirst-Ashman 2007e).

ФУНКЦИЈЕ ПРЕДРАСУДА И СТЕРЕОТИПА

Предрасуде и стереотипи имају одређене функције као што су осмишљавање и разумевање света поготово у ситуацијама када немамо довољно информација, стереотипи и предрасуде помажу у попуњавању тих празнина; помажу у вредновању групе којој припадамо; помажу у вредновању других група и њихових карактеристика и у оправдавању дискриминације. Када говоримо о процесу настанка стереотипа и предрасуда важно је да поменемо да је „свест о различитостима, као и процес категоризације и генерализације који су основ стереотипног мишљења, природан когнитивни процес, као и да је стварање негативног односа/става према различитостима резултат процеса учења” (Vranješević, Trikić i Rosandić 2006b, 30).

Размишљање у стереотипима и предрасудама је друштвени феномен, и многи аспекти нашег живота обилују оваквим мишљењима, понекад и несвесно присутним (нпр. мушке и женске боје, послови, играчке). Ефекти стереотипа и предрасуда су многобројни попут самоиспуњавајућег пророчанства/пигмалион теорија, механизма окриви окривљеног, компетитивног индивидуализма и сл. (Vranješević, Trikić i Rosandić 2006c).

Међутим, некада и позитивне предрасуде могу да буду оптерећујуће и да стварају велики притисак онима на које се односе (нпр. она деца коју сврставамо у групу паметних и вредних некада могу да осећају превелику одговорност или

оптерећење) (Vranješević, Trikić i Rosandić 2006d). Иако су предрасуде научене, истраживања показују да се кроз активан приступ и развој критичког мишљења можемо борити против њих.

УТИЦАЈ ЕТНИЧКИХ И РАСНИХ ПРЕДРАСУДА НА ПСИХОСОЦИЈАЛНИ РАЗВОЈ ДЕЦЕ

Постоји много психолошке литературе која се бави проучавањем природе расизма која је повезана са предрасудама, стереотипима и дискриминацијом. Неке од резултата тих истраживања приказаћемо у овом раду. Ефекти расних и етничких предрасуда су многобројни, а пре свега могу негативно утицати на здравствено стање, показује истраживање о ефектима утицаја расизма на афроамеричку мањинску групу. Кларк (*Clark, Rodney*), Андерсон, (*Anderson, Norman*), Кларк (*Clark, Vernes*) и Вилијамс (*Villiams, David*) (1999, према Okazaki, 2009a) сугеришу да је расизам негативни феномен који делује као стресор који изазива психолошки и физиолошки стрес, што на крају може довести до негативних здравствених исхода праћених разним болестима. Овакав низак ниво физичког здравља такође може бити фактор који доприноси психолошком стресу и стресним реакцијама (Carter 2007b).

Са друге стране, када говоримо о утицају расизма на ментално здравље мањина, можемо говорити о три врсте утицаја (Villiams and Villiams-Morris 2000, citirano u: U.S. Department of Health and Human Services 2001, 39):

(1) „Расни стереотипи и негативне слике могу бити интернализовани, умањујући самопоштовање појединаца и негативно утичу на њихово социјално и психолошко функционисање”;

(2) „Расизам и дискриминација од стране друштвених институција резултирали су нижим социоекономским статусом мањина и лошијим животним условима у којима су сиромаштво, криминал и насиље трајни стресори”;

(3) „Расизам и дискриминација стресни су догађаји који могу директно довести до психолошког стреса и физиолошке промене које утичу на ментално здравље”.

Расна дискриминација је предиктор за многе потешкоће

у менталном здрављу попут соматизације, интерперсоналне осетљивости и опсесивно компулзивних симптома (Klonoff, Landrine, & Ullman 1999, према Carter 2007c). У складу са поменути, Комас (Comas-Díaz) и Јакобсен (Jacobsen), (2001, према Okazaki, 2019) тврде да расне мањине могу искусити психолошку трауму кроз суочавање са трауматичном расном виктимизацијом, која касније резултира преосетљивошћу на поновно суочавање са сличним догађајима. Све наведено даље води до појаве посттрауматског стресног поремећаја. На основу истраживања постојеће литературе, можемо закључити да постоји довољно доказа да расизам негативно утиче на ментално здравље етничких мањина изазивајући негативна психолошка стања укључујући симптоме депресије и анксиозности, ниже опште благостање, тугу, бес, агресију, страх, ниже самопоштовање и лоше здравствено стање (Clark 1999; Carter 2007d; Harrel et. al., 2003; Sue et. al., 2007, према Okazaki, 2009b).

Процес формирања идентитета кроз припадност одређеној раси или етницијету несумњиво је сложен процес који утиче како на већинске тако и на мањинске групе у друштву. Када говоримо о раном развоју деце и утицају расне и етничке дискриминације, истраживања показују да није ретко да се управо под утицајем оваквих негативних процеса код деце развије ниско самопоштовање кроз развој идентитета. Једно од истраживања које се бавило утицајем расне дискриминације на развој америчке деце црне боје коже, кроз низ експерименталних ситуација са луткама различите боје косе и коже показало је да се они врло рано (6-7 година) суочавају са тешкоћама када се ради о формирању идентитета. Истраживачи су одређеном методологијом показивања лутке различитих нијанси боје коже и постављањем питања дошли до закључка да социјално дефинисани критеријуми имају огромну важност у процесу расне самоидентификације. Једно од најважнијих запажања јесте да су деца из мањинских група више вредновала белу боју коже и понекад се погрешно идентификовала са припадницима већинске групе, са циљем конформирања у постојећи друштвени систем (Clark 2006).

Свако од нас формира сопствени осећај идентитета о томе ко је и како се уклапа у свет који га окружује. Такође, морамо узети у обзир и да је наша идеја о томе ко смо и шта смо у великој мери детерминисана начином на који се други

односе према нама. Када су припадници мањинске групе у инфериорном положају суочени са дискриминацијом, њима је знатно теже да формирају позитиван идентитет. Мала деца која су жртве дискриминације ће вероватније развити ниско самопоштовање у раним годинама, а позитиван само-концепт је кључни елемент у школским постигнућима, социјалним интеракцијама и у емоционалном и интелектуалном развоју (Santrock 2004, citirano u: Zastrow and Kirst-Ashman 2007f).

Соломон (Solomon 1983, citirano u: Zastrow and Kirst-Ashman 2007g) истиче да уколико одрасли/ родитељи деце прихвате друштвену етикету инфериорности постоји могућност да такве мисли и осећања пренесу и својој деци. У том случају, деца неће развити само негативан концепт о себи, већ ће мање труда улагати у развој когнитивних вештина и школски успех. Због ниског самопоштовања и неразвијених когнитивних вештина теже ће развити вештине важне за међуљудске односе, што онда резултира тешкоћама у социјалним интеракцијама и ограниченост на слабо плаћене послове са ниским квалификацијама.

Деца на најранијем узрасту почињу да примећују и коментаришу разлике у односу на пол, физичке карактеристике, боју коже, косе, језик и културне разлике, различите хендикепе и сл. (York 1991, према Vranješević, Trikić i Roksandić 2006e). Како би пронашли одговоре на своја многобројна питања деца се ослањају на одрасле. Ставови и начини размишљања одраслих умногоме утичу на децу која прихватају исте и опонашају одрасле. На тај начин кроз оно што деца усвајају од своје околине потенцијално може да се утиче на стварање, врсту, интензитет и квалитет предрасуда. Ово је пример где деца из маргинализованих група на најранијем узрасту учењем по моделу могу интернализovati неке карактеристике преузете од одраслих, а које су последица друштвене инфериорности и стигматизације.

Етничке и расне предрасуде повезане су и са проблемима попут дискриминације у образовању, насиљем у школи, вршњачким насиљем, злочинима из мржње и агресијом као и социјалним искључивањем (Bar-Tal and Teichman, 2005; Rudolph 2003, према Raabe and Beelmann 2011). Многи примери институционалног расизма могу се наћи управо у образовном систему. Школско доба је изузетно значајан период током психолошког и социјалног развоја детета. У том узрасту деца

се суочавају са новим изазовима попут упознавања нових људи, учитеља/учитељица, одвајање од родитеља. Деца која имају позитивна искуства из ранијих фаза развоја вероватније ће у нове фазе улазити са одређеним самопоуздањем, што није случај са децом припадницима маргинализованих група. Уколико постојећим потешкоћама додамо да су деца у овом периоду склона упоређивању својих карактеристика са карактеристикама вршњака, можемо доћи до потенцијалног проблема. Слабији школски успех, нередовно похађање школе или рано напуштање образовног система проблеми су са којима се суочавају деца из мањинских маргинализованих група. На пример, нередовно похађање школе деце ромског етничког порекла резултат је изложености предрасудама, етничким притисцима, неусклађености школских и породичних норми, недовољно развијене повезаности и интеракције са вршњацима неромског порекла као и учитељима/цама. Исто тако, ромска деца често се сусрећу са игнорисањем од друге деце, поругом, ниподаштавањем, а приметно је и мање ангажовање наставног особља за успех ове деце поредећи са већинском групом, искуство је једне мајке детета ромске националне припадности (Bašić 2021c). Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце за 2019. годину (MICS6) показује да је и даље у Србији присутна тенденција напуштања образовања деце ромске националне припадности, као и да је стопа транзиције између основне и средње школе ниска. Током 2019. године предшколски програм похађало је само 7% деце узраста 3-4 године ромског порекла. Обухват основним образовањем је био 92% деце основношколског узраста, док је обухват средњим образовањем био изузетно низак, 28% ромске деце, на шта поред образовања родитеља утиче и социоекономски статус породице (UNICEF 2020a). Искљученост из образовног система за последицу има репродукцију сиромаштва и смањивање шанси за бољу будућност. У том контексту можемо отићи и корак даље и поменути дечије бракове који се у неким заједницама не доживљавају као забрињавајућа пракса, поготово када су девојчице у питању. Говорећи о последицама ране удаје могло би се констатовати да су оне негативне имајући у виду ране трудноће, материнства, изолацију, експлоатацију и сл. (Aleksić 2015). Како би се превенирале поменуте ствари, Република Србија усвојила

је нови стратешки оквир који дефинише циљеве у области унапређења образовања до 2030. године где се један од циљева свакако односи на смањење дискриминације на свим нивоима образовног система (*Strategija razvoja obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji do 2030*).

Као једна од доминантних основа за дискриминацију поред инвалидитета, родног идентитета и сексуалног опредељења јесте управо етничко порекло, показало је и истраживање Европске комисије о дискриминацији у Европској Унији (2012). Истраживање је посебну пажњу посветило положају Рома као мањине која је у вишеструком ризику од дискриминације. Сличне резултате можемо пронаћи и у истраживању под називом „Социјална дистанца етничких заједница у Србији” које су 2020. године реализовали Институт друштвених наука и Центар за истраживање етничитета. Подаци поменутог истраживања указују да, на пример, највећи степен социјалне дистанце припадници српске националности исказују према припадницима ромске националне мањине, као и да се са дискриминацијом по националној основи суочавају припадници свих етничких мањина, а највише Роми и Ромкиње (Bašić, Teodosijević, Marković i Zafirović 2020a). Од укупног узорка (164 испитаника ромске националности) 83,9% испитаника сматра да припада групи која је дискриминисана, те да су различите форме дискриминације искусили више од 10 пута у животу (66% испитаника). Испитаници такође истичу да су били дискриминисани током школовања (56,9%), на радном месту (59,7%), код лекара (15%), у полицији (18,8%) итд. Забрињавајуће је да велики број испитаника није пријавио дискриминацију, чак 71%, а према мишљењу 84% испитаника органи надлежни за санкционисање дискриминаторног понашања нису отклонили последице истог у случајима пријављивања (Bašić, Teodosijević, Marković i Zafirović 2020b). Овакав став највише се односи на податке да Повереник за заштиту равноправности решава мали број притужби које се односе на дискриминацију засновану на националној или етничкој основи (Bašić 2021d). Закључно, страх, бес, немоћ и стид коју ова мањинска група осећа суочавајући се са дискриминацијом, говори о неопходности јачања система борбе против оваквог понашања на свим нивоима, како државном тако и локалном.

ПОЛОЖАЈ ДЕЦЕ РОМА У СИСТЕМУ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ И ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА

Роми су трећа по бројности мањина у Републици Србији, а ако се осврнемо на попис становништва из 2011. године у Србији је живело 147.604 припадника ромске националности¹, поред Црногораца, Албанаца, Мађара, Бошњака, Бугара, Македонаца, Немаца, Русина, Хрвата, што нашу државу чини мултикултуралном (Вашић 2021e). Према неким другим изворима, који нису емпиријски засновани, процењује се да у Србији живи око 800.000 Рома (Вашић 2021f). Према истраживању стручњака Европске групе за мањинска права (*Minority rights group*) спроведеном 2020. године, а које се делом односи и на територијалну распрострањеност ове мањинске групе, можемо рећи да Роми највише насељавају средишњи и јужни део наше земље претежно око великих градова (Београд, Ниш, Врање, Лесковац). Роми такође настањују и Војводину, а најмање их има на западу Србије (Вашић 2021g).

Евидентно је да се становници Србије разликују по многим карактеристикама, а односи између мањинских група и већинског становништва често су оптерећени проблемима. Можемо констатовати да је Република Србија на добром путу када је у питању законски оквир на пољу антидискриминације, али је и даље очекује усвајање нових и неопходних подзаконских аката, као и механизма који би омогућили њихово адекватно праћење, у складу са европским стандардима. Основ антидискриминаторне политике у нашој држави јесте Устав којим се гарантује једнакост грађана и право на једнаку законску заштиту низом чланова (чл. 76, 77). Наша држава тежи да заштити националне мањине примењујући Закон о заштити права и слобода националних мањина (2018), као и Закон о забрани дискриминације (2021) где се чланом 13. као тежак облик дискриминације утврђује изазивање и подстицање мржње и неравоправности на основу верске, националне, расне припадности и језика. Чланом 24. забрањује се дискриминација мањина и њихових припадника

¹ Претпоставка је да је број Рома већи, и да су дате бројке „непотпуне” јер велики број Рома није обухваћен пописом јер не поседује одговарајуће документе или се не изјашњавају као припадници ове националне мањине.

на основу истих својстава. Кривични законик Републике Србије такође штити грађане у случајевима дискриминације и повреде начела једнакости (čl. 128, čl. 129, 130, 131, čl. 387). Осим закона из области образовања, здравства и социјалне заштите, закони релевантни за унапређење положаја ромске деце јесу и Закон о локалној самоуправи (2021) и Закон о планском систему (2018).

Такође, Република Србија усвојила је Стратегију за социјално укључивање Рома и Ромкиња за период од 2016. до 2025. године. Овом стратегијом дефинисани су приоритетни циљеви које се огледају у унапређењу социоекономског положаја Рома, обезбеђивању свих мањинских права као и елиминацији дискриминације и повећању социјалне укључености. Неопходно је поменути да је овом Стратегијом идентификована потреба за анализом доступности услуга на локалном нивоу за децу из ромских заједница. У том контексту важно је радити на идентификовању најефикаснијих метода инклузије ове деце у услуге социјалне заштите на локалном нивоу, унапредити саветодавни рад и подршку породицама у ризику од осипања, радити на повезивању и сарадњи Центра за социјални рад и других актера укључених у рад на заштити деце припадника ромске заједнице (*Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji 2016–2025*). Са циљем укључивања Рома и Ромкиња у све токове друштвеног живота неопходно је радити на пружању подршке овој вулнерабилној групи у односу на њихове специфичне потребе у локалним срединама. Акциони план за примену ове Стратегије још увек није усвојен, што отежава реализацију и праћење остваривања циљева како на националном тако и локалном нивоу. Исто тако, у току 2019. године урађена је анализа ефеката примене Стратегије превенције и заштите од дискриминације од 2013. до 2018. године и очекује се усвајање нове за период од 2020. до 2025. године.

Важно је нагласити и да Роми живе у условима вишеструке депривације што се према МИСЦ 6 (*MISC6*) подацима може видети из чињенице да су новчана давања усмерена на сиромашне (новчана социјална помоћ, дечији додатак и једнократна помоћ) великим делом усмерена управо на припаднике ромске националне мањине. Сва домаћинства у ромским насељима су чула за ове врсте помоћи, а 84% користи бар једну од њих. Током 2019. године свако друго

ромско домаћинство примало је новчану социјалну помоћ, 61% дечији додатак, а 6% примило је једнократну помоћ према резултатима овог истраживања (UNICEF, 2020b). Према подацима Републичког завода за социјалну заштиту (2020) на евиденцији Центра за социјални рад је континуирано највећи проценат социо- материјално угрожене деце. Подаци за 2020. годину указују да је удео ове корисничке групе износио 49,2%. Иако у статистичким подацима недостају подаци везани за етничку припадност, можемо претпоставити да је велики број материјално угрожене деце управо из ромске националне мањине. Наведено значи да је покривеност и адекватност ових материјалних давања још увек недовољна како би се покриле основне потребе, а процењује се да све већи број Рома живи у апсолутном сиромаштву. Исто тако унутар ромске заједнице влада перцепција институционалне дискриминације првенствено када говоримо о доступности и остваривању права из области социјалне заштите (Marković 2021).

Важно је поменути и да резултати многих истраживања на глобалном нивоу указују на презаступљеност одређених етичких и расних група на смештају у систему социјалне заштите поредећи са истим подацима у општој популацији (McRoy, 2005; Hill, 2005, 2006; Derezotes, Poertner, Testa, 2005, Casey-CSSP Alliance for Racial Equity, 2006, према Žegarac и сар., 2014a). Поред тога што су мањинске групе у већем броју заступљене на смештају, такође постоје разлике у исходима смештаја у односу на припаднике већинске групе. Мањинске групе се често суочавају са последицама као што су чешће мењање смештаја, мање могућности за усвајање и повратак у биолошку породицу, лошији ниво комуникације са водитељима случаја, неадекватан приступ услугама (Lu 2004, према Žegarac 2014b). Комитет за права детета већ дужи низ година указује на поменути проблематику, посебно у смислу заступљености ромске деце као мањинске групе на смештају у систему социјалне заштите (Commitee on the Rights of the Child 2016). Комитет такође указује на недовољну заступљеност програма посебно намењених деци, као и улагање у биолошку породицу са циљем поновног уједињења (Marković 2021). Питања заступљености одређене групе у систему проучавају се као феномени диспропорционалности и диспаритета (Hill 2006; Fulke i sar. 2010, Mayers 2010, Žegarac i sar. 2014c). Диспропорционалност се односи на разлике у заступљености

одређене расне и етничке групе у друштву у односу на њихову заступљеност у социјалној заштити. Диспаритет се односи на неједнак третман или поступање у односу на поменуте групе (Žegarac, Vučinić i Milanović 2014a). Према Хилу (Hill 2006, према Žegarac, Vučinić i Milovanović 2014b) један од разлога односно корена диспаритета и диспропорционалности лежи у расно заснованим предрасудама и дискриминацији у систему социјалне заштите, као и другим системима. Подаци за период од 2007. до 2011. године указују на чињеницу да ромска деца чешће улазе на смештај на нижем календарском узрасту, у мањој мери одлазе у хранитељске и сродничке породице и често су погођена различитим облицима занемаривања (стопа диспропорционалности је процењена на 3,7%). Још један важан показатељ диспаритета јесте и податак да ромска деца и њихове породице немају једнак третман као остале породице када су у питању услуге, приступ ресурсима и подршка (Žegarac, Vučinić i Milovanović 2014c). Ради унапређења положаја ове деце, остваривања свих мањинских права и инклузије потребно је спровести нова детаљна квантитативна и квалитативна истраживања како би се утврдило да ли и који фактори највише утичу на велики број деце ромске националности на смештају у систему социјалне заштите.

ЗАКЉУЧАК

Расизам и дискриминација негативно утичу на физичко и ментално здравље расних и етничких мањина које су самим тим у већем ризику од менталних поремећаја. Дискриминација је и један од фактора који доприноси проблемима међу мањинама попут високе стопе криминала, емоционалних проблема, алкохолизма, злоупотребе дрога и злостављања. Социјални радници као и други стручњаци, одговорни су за еманципацију ових људи, „људи са етикетама”. Један од теоријских концепата, али истовремено и практичних модела дизајнираних за рад са потлаченим, угроженим друштвеним групама, као и културолошки осетљивим становништвом јесте модел оснаживања. Перспектива оснаживања настоји да ради на еманципацији корисника и борби против угњетавања, етикетирања, дискриминације и расизма које прате стереотипи, предрасуде и стигматизација (Teater 2010b).

Ова пракса примењује се у раду са бројним популацијама, укључујући добробит породица и деце (Early and GlenMaye 2000). Истраживања сугеришу да када се овај приступ примењује у раду са људима који имају различите потешкоће, пракса заснована на оснаживању је ефикасан приступ. Ослањање на теорију оснаживања имплицира коришћење корисникових креативних потенцијала и веровање у његове ресурсе и снаге, а све у циљу постизања промене у животним условима, што је неопходно унапредити у домаћој пракси.

Када говоримо о етничким мањинама врло је важно да поменемо различитости које се везују за културу, као што су различити обичаји, облачење, дисциплиновање деце, положај жена, заступљеност патријархата, што све у великој мери може да утиче на поступање професионалаца у свим системима (систему социјалне заштите, образовном, здравственом). Стручни радници у свим системима треба да теже прихватању вредносних система свих корисника, мењању оног што је негативно уз активну партиципацију корисника, а да притом сви они имају једнак ниво заштите у складу са одговарајућим стандардима. Социјални радници у раду са различитим етничким заједницама треба да поштују потребе и жеље исте, и кроз културно компетентну праксу креирају програме који одговарају корисницима. Рад са корисницима чија се расна и етничка припадност разликује од припадности стручног радника, захтева одређено знање, односно бар опште информације о културним вредностима самог корисника. Тек тада социјални радник може истински да се повеже са корисником и да кроз заједнички дијалог идентификује реална решења/алтернативе и могућности. Култура сваке индивидуе саставни је део њеног емоционалног, физичког, когнитивног и свеукупног развоја, те је врло важно да социјални радници у практичном раду буду пажљиви пре сугерисања интервенција које су усмерене на теме које су емоционално осетљиве или изазовне за корисника (Žegarac 2016).

Унапређење положаја деце ромске националне припадности један је од приоритетних циљева бројних стратешких докумената у нашој земљи. Ово унапређење остварљиво је кроз конципирање антидискриминаторних и интеркултуралних политика, мера и активности које спроводе државни органи (систем образовања, здравства и социјалне

заштите), локална самоуправа, организације цивилног друштва и медији. Пре свега потребно је унапређење положаја Рома почев од становања (легализација ромских насеља), образовања и обухвата здравственом заштитом. Када је у питању социјална заштита, акценат је неопходно ставити на развој услуга у локалним заједницама које ће бити намењене деци, уз истовремено укључивање већег броја ромске деце. Иако је држава усвојила Уредбу у наменским трансферима у социјалној заштити (2016) која омогућава неразвијеним општинама материјална средства за развој услуга у заједници може се закључити да се оне не развијају у довољном броју што свакако негативно утиче на положај деце у Републици Србији, а посебно деце припадника ромске националне мањине. Такође, држава није донела нову Стратегију социјалне заштите, а велики број локалних самоуправа нема одговарајуће стратешке документе из области социјалне заштите које садрже инклузивне приступе, а ни Локалне акционе планове за укључивање Рома и Ромкиња. Главне препреке за реализацију горе наведених мера су недовољни материјални ресурси као и недостатак људских ресурса (мали број стручних радника у социјалној заштити, недостатак мобилних тимова, недефинисан статус координатора за ромска питања, здравствених медијатора). Као посебан циљ можемо такође издвојити и потребу за јачањем улоге Заштитника грађана на свим нивоима као и улоге Повереника за равноправност. У контексту свега реченог у нашој земљи један од приоритета треба да буде и усклађивање регулаторног оквира са међународним стандардима (увођење недостајућих права- нпр. права на животни стандард и јасније дефинисање постојећих) као и јасније прецизирање надлежности између републичког и локалног нивоа када је у питању остваривање права из области становања, запошљавања, забране дискриминације и родне равноправности. Недовољно уређен систем финансирања као последица децентрализације и изостанак системске подршке локалним механизмима представљају кључне системске препреке у регулаторном оквиру за социјално укључивање Рома и Ромкиња на локалном нивоу (Sekulović 2020). Када је у питању систем социјалне заштите неопходно је споменути и потребу за изменама и допунама Породичног закона са циљем забране телесног кажњавања деце и забране склапања

малолетничког брака. Посебан акценат треба ставити на доношење Закона о правима детета и заштитнику права детета којим би се неопходна пажња посветила и уређивању права и положаја деце која „живе и раде на улици”.

Да би се смањили негативни ефекти срединских утицаја (горе анализираних предрасуда, стереотипа, дискриминације) конкретно у Републици Србији, потребно је креирати програме који се односе пре свега на рани развој деце. Ови програми морају бити мултидисциплинарни односно заступљени у сектору здравства, образовања и социјалне заштите. Интензиван рад са породицом и децом мора почети у периоду од самог рођења деце. Полазећи од теорије оснаживања потребно је осврнути се и на оснаживање стручњака који раде са децом из маргинализованих друштвених група. На пример пракса из области породично правне заштите бележи да се у јединственом регистру деце за усвојење Републике Србије налази велики број деце припадника ромске популације. Са друге стране у регистру потенцијалних усвојитеља налази се велики број породица које чекају усвојење детета и истовремено се изјашњавају да не желе да усвоје дете ромске националности, без обзира на уредан психофизички статус. Ово нас наводи на размишљање о аутентичности и мотивацији потенцијалних усвојитеља односно њиховој истинској жељи да незбринутом детету пруже бригу и заштиту, односно на толеранцију „процењивача” њихове подобности за усвојење детета. У систему социјалне заштите, као што је горе речено, велики број корисника социјалне помоћи припадници су ромске популације, па се право на ову врсту помоћи преноси као „наследно” са „колена на колена”. Ова појава нам такође говори о нормализацији чињенице да су Роми и њихова деца предодређени на сиромаштво. У том смислу, потребна је промена приступа у систему социјалне заштите која би била увезана са програмима других система, а пре свега са националном службом за запошљавање. Свакако један од најважнијих сегмената је систем образовања односно јачање програма који деци из маргинализованих група од најранијег узраста омогућавају приступ предшколском, основном, средњем и високошколском образовању.

У контексту утицаја на предрасуде већинског становништва, не треба заборавити ни улогу медија. Како медији имају потенцијал да досегну до великог броја људи у

кратком временском интервалу, самим тим имају моћ и утицај на ширење свети о постојању дискриминације и њеним последицама. Због тога је потребно радити на свеобухватнијем образовању и сензибилисању новинара за извештавање о овим питањима као и јачању њихових регулаторних тела са циљем поштовања дечијих права. Адекватним медијским извештавањем, давањем позитивних примера може се утицати на разбијање предрасуда и успостављање својеврсне контроле над расним и етничким екстремима.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Aleksić, Milan. 2015. *Dečiji brakovi u Srbiji-Analiza stanja i preporuke*. Beograd: Fondacija Ana i Vlade Divac.
- Bašić, Goran 2021. „Romi u Republici Srbiji: izazovi diskriminacije.” *Evropska grupa za prava manjina*. Poslednji pristup 03.08.2021. https://minorityrights.org/wpcontent/uploads/2021/03/MRG_Rep_RomaSerb_SE_Mar21_E.pdf
- Bašić, Goran, Todosijević Bojan, Marković Ksenija, i Jovana Zafirović. 2020. *Istraživanje socijalnih odnosa između etničkih zajednica u Srbiji*. Beograd: Centar za istraživanje etniciteta i Institut društvenih nauka.
- Brković, Aleksa. 2011. *Razvojna psihologija*. Čačak: Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju.
- Carter, Robert. 2007. “Racism and Psychological and Emotional Injury: Recognizing and Assessing Race-Based Traumatic Stress.” *The Counseling Psychologist* 2007; 35, str. 13–105. doi: 10.1177/0011000006292033.
- Clark B., Kenneth, and Clark P., Mamie 1947. “Racial Identification and Preference in Negro Children.” *Readings in Social Psychology*. New York: Bernard College, Columbia University. Last access 24.07.2021. http://www2.law.columbia.edu/fagan/courses/law_socialscience/documents/Spring_2006/Class%2018-Racial%20Discrimination/Doll_Study.pdf.
- UN Committee on the Rights of the Child [CRC]. 2006. Consideration of reports submitted by states parties under article 44 of the convention: Concluding observations.

- Early, Theresa J., GlenMaye, Linnea. 2000. "Valuing Families: Social Work Practice with Families from a Strengths Perspective." *Social Work Volume 45, (2), str. 118–130.* [https://doi.org/10.1093/sw/45.2.118.](https://doi.org/10.1093/sw/45.2.118)
- European Commission. 2012. Special Eurobarometer 393, Discrimination in the EU in 2012.- Report, November 2012, Brussels, pp. 7–8. Last access 22.07.2021 http://www.progettisociali.it/uploads/File/Discrimination_summary.pdf.
- Jakšić, Božidar. 2015. *Romi u Srbiji između nakovnja siromaštva i čekića diskriminacije*. Beograd: Most Art.
- Krivični zakonik, „Sl. glasnik RS”, br. 85/2005, 88/2005., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.
- Marković, Jelena. 2020. *Dostupnost usluga i mera podrške za decu romske nacionalnosti na lokalnom nivou*. Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije.
- Okazaki, Sumie. 2019. "Impact of Racism on Ethnic Minority Mental Health." *Perspectives on psychological science Volume 4 (1): 103–107*. Department of Applied Psychology. New York: New York University.
- Perić, Sandra. 2017. „Antidiskriminatorska i antipodčinjavajuća praksa u socijalnom radu.” *Socijalna politika*, br. 2-3/2017. str. 85–101. Beograd: Institut za političke studije. Poslednji pristup 29.07.2021. https://ips.ac.rs/magazine_editions/socijalna-politika-2-3-2017/.
- Pisari, Milovan 2014. *Stradanje Roma u Srbiji za vreme Holokausta*. Beograd: Forum za primenjenu istoriju.
- Raabe, Tobias, and Andreas Beelmann. 2011. „Development of Ethnic, Racial, and National Prejudice in Childhood and Adolescence: A Multinational Meta-Analysis of Age Differences.” *Child Development* 82 (6): 715–173.
- Republički zavod za socijalnu zaštitu. 2020.. „Deca u sistemu socijalne zaštite.” <http://www.zavodsz.gov.rs/media/2158/deca-u-sistemu-socijalne-zastite-2020.pdf>.
- Republički zavod za statistiku i UNICEF. 2019. „Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u Srbiji i

- Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u romskim naseljima u Srbiji. Izveštaj o nalazima istraživanja. Beograd: Republički zavod za statistiku i UNICEF.
- Sekulović, Ivan. 2020. Sistemske prepreke za socijalno uključivanje Roma i Romkinja na lokalnom nivou: Sistemska analiza. Program ROMACTED.
- Strategija razvoja obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji do 2030. godine 2021. „Službeni glasnik RS”, broj 30/18. https://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2021/02/1-SROVRS-2030_MASTER_0402_V1.pdf.
- Strategija za prevenciju i zaštitu od diskriminacije 60/2013-3. „Službeni glasnik RS”, br. 60. Dostupno na: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2013/60/1/reg>.
- Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji 2016–2025. „Službeni glasnik RS”, br. 26. Dostupno na: www.ljudskaprava.gov.rs.
- Teater, Barbra 2010. *An introduction to applying social work theories and method*. Berkshire: Open University Press.
- U.S. Department of Health and Human Services. 2001. *Mental Health: Culture, Race, and Ethnicity—A Supplement to Mental Health: A Report of the Surgeon General*. Rockville, MD: U.S. Department of Health and Human Services, Substance Abuse and Mental Health Services Administration, Center for Mental Health Services.
- UNICEF 2019. „Rad na eliminaciji stigme i diskriminacije. Promovisanje jednakosti, inkluzije i poštovanja različitosti.” Beograd: UNICEF u Srbiji.
- Uredba o namenskim transferima u socijalnoj zaštiti, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 18/16.
- Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 98/2006.
- Vranješević, Jelena, Trikić Zorica, i Ružica Rosandić. 2006. „Za razliku bogatije- Priručnik za interkulturalizam.” Beograd: Centar za prava deteta.
- Zakon o lokalnoj samoupravi, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 129/07, 83/14 – dr. zakon, 101/16 – dr. zakon i 47/18.

- Zakon o planskom sistemu, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br.30/18.
- Zakon o zabrani diskriminacije, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 22/2009 i 52/2021.
- Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 97/2013- odluka US i 47/2018.
- Zastrow, Charles, and Karen Kirst-Ashman 2007. *Understanding Human Behavior and the Social Environment*. Seventh Edition. Belmont: Thomson Brooks/Cole- Thomson Higher Education Belmont.
- Žegarac, Nevenka, Kišjuhas, Aleksej, Perinović, Bogdanka, Koprivica, Ivana, Šovljanski, Radomir, i Ljiljana Đorđević. 2016. „Vodič za kulturno kompetentnu praksu u socijalnoj zaštiti.” Novi Sad: Pokrajinski zavod za socijalnu zaštitu.
- Žegarac, Nevenka, Vučinić, Marija, i , Marko Milanović. 2014. „Deca Romi na smeštaju u sistemu socijalne zaštite u Srbiji. U: U lavirintu socijalne zaštite: pouke istraživanja o deci na porodičnom i rezidencijalnom smeštaju”, ur. Nevenka Žegarac. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka i UNICEF.

Miona Gajić**Faculty of Political Sciences, University of Belgrade***ON THE POSITION OF ROMA CHILDREN IN THE
SOCIAL PROTECTION SYSTEM IN SERBIA*****Resume**

The aim of this paper is to analyze research that deals with the impact of ethnic and racial prejudices on the psychosocial development of children and members of marginalized groups and to provide evidence-based recommendations that indicate the need for change to improve their position. The paper is based on the analysis of the existing scientific literature, and the method of work used is the analysis of the content of documents. In order to achieve this goal, it is necessary to first define basic concepts such as ethnic group, race, prejudice and discrimination. After that, we will give a brief overview of the sources of prejudice as well as the function of stereotypes and prejudices. We will pay special attention to the impact of racial and ethnic prejudices on the psychosocial development of children belonging to the Roma national minority with an analysis of their position in the social protection system in the Republic of Serbia. In conclusion, we will point out the need to change the social protection system, improve the legislative framework, adopt new skills and methods of work for employees, as well as the need to empower users and include them in new work programs for children and families from marginalized social groups.

Keywords: race, ethnic group, discrimination, prejudice, marginalized groups

* E-mail address: miona.gajic@fpn.bg.ac.rs.

* Овај рад је примљен 29. јануара 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 31. марта 2022. године.